

Anna Bajerowska

"Biomedizin als sprachliche
Kontroverse. Die Thematisierung von
Sprache im öffentlichen Diskurs zur
Gendiagnostik", Silke Domasch,
Berlin-New York 2007 : [recenzja]

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 2,
281-285

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Silke DOMASCH *Biomedizin als sprachliche Kontroverse. Die Thematisierung von Sprache im öffentlichen Diskurs zur Gendia-
gnostik.* Walter de Gruyter Verlag, Berlin. New York 2007, 274 s.**

W 1995 roku pewna niemiecka para składa w Komisji Etyki Akademii Medycznej w Lubece wniosek o zgodę na przeprowadzenie diagnostycznych badań preimplantacyjnych płodu. Przyszli rodzice decydują się na ten krok w związku z prawdopodobieństwem wystąpienia u dziecka mutacji genetycznej prowadzącej do rozwoju mukowiscydozy. Wydarzenie to daje początek szerokiej i wielowymiarowej debacie na temat diagnostyki preimplantacyjnej w Niemczech. Swoiste podsumowanie tej jakże istotnej, a zarazem pod wieloma względami (etycznym, prawnym, społecznym itd.) spornej dysputy stanowi praca Silke Domasch, zatytułowana „*Biomedizin als sprachliche Kontroverse*”. Praca ta jest tym bardziej zajmująca, że Domasch przedstawia problematykę dyskusji od strony językowej, a precyzyjniej rzecz ujmując – wyrażeniowej.

Dzięki podziałowi tekstu na trzy podstawowe działy tematyczne struktura książki zyskuje na przejrzystości. W części pierwszej, będącej prezentacją językoznawczej podbudowy publikacji, autorka odwołuje się do koncepcji Humboldta dotyczącej językowej funkcji konstytuowania rzeczywistości, rozważań Ferdinanda de Saussure’a na temat arbitralnego i konwencjonalnego charakteru znaków językowych oraz do teorii znaczeń Wittgensteina. Następnie Domasch skupia się na tradycji i teorii lingwistyczno-semantycznej analizy dyskursu, szczególną uwagę poświęcając pojęciu semantyki dyskursu, którego sprecyzowanie stanowi o dalszym kształcie pracy. Opierając się na poglądach uczonych specjalizujących się we wspomnianej dziedzinie (Busse 1994, Teubert 1994, Jung 1999, Wengeler 1999), autorka zakłada, że „dyskurs” jest pojęciem szerszym od pojęcia „tekst”, podlegającym kryteriom treściowym – w szerokim tego słowa znaczeniu. Poszczególne leksemy czy frazy mogą stanowić przedmiot analizy dyskursu jedynie po części, gdyż mimo że w pewnym sensie dyskurs budują, nie sposób zrekonstruować relacji dyskursywnych opierając się wyłącznie o te leksemy/frazy. Według założeń semantyki dyskursu, drogę do właściwej identyfikacji, rekonstrukcji oraz interpretacji funkcji i znaczeń kwestii kontrowersyjnych w kontekście społecznym stanowi jedynie dyskurs. Domasch kładzie nacisk przede wszystkim na konieczność rekonstrukcji relacji semantycznych panujących pomiędzy wyrażeniami uznanymi przez daną „wspólnotę językową” za przysparzające trudności. Należy oczywiście zauważyć, że relacje semantyczne nie powstają sensu stricto pomiędzy pojęciami (a tym bardziej wyrażeniami), są one wytworem umysłu konkretnego mówcy – słuchacza, efektem jego aktywności mentalnej.

Część druga poświęcona jest dziedzinie, której dotyczą teksty składające się na korpus poddany analizie semantycznej, czyli biomedycynie oraz medycynie transplantacyjnej, a w szczególności jej wąskiej specjalizacji – diagnostyce preimplantacyjnej (DPI). Autorka omawia zakaz stosowania wspomnianej metody w Niemczech oraz jej praktykowanie w innych krajach. Wprowadzenie meryto-

ryczne ma charakter informacyjny. Jest ono pomocne ze względu na liczne odwołania do procedur DPI w kontekście wyników rozważań zaprezentowanych w dalszej części książki. S. Domasch pokrótce przedstawia wskazania do przeprowadzenia DPI oraz jej grupy docelowe, następnie obrazuje przebieg i aktualny stan dyskusji w Niemczech, odnosząc się również do praktyk medycznych w innych krajach.

Najistotniejszą w całej publikacji jest część trzecia, w której autorka szczegółowo omawia wyniki analizy semantycznej wybranych tekstów. Wcześniej jednak przedstawiony zostaje sam materiał badawczy, kryteria doboru tekstów, ich funkcje oraz tematyka. Korpus stanowią tzw. teksty programowe, stworzone przez przedstawicieli niemieckich organizacji oraz instytucji zainteresowanych przebiegiem oraz wynikiem debaty ze względu na swój profil czy też charakter działalności (np. Arbeitskreis Frauengesundheit, Ärzte für das Leben, Bundesärztekammer, Bischofskonferenz der Vereinten Evangelisch – Lutherischen Kirche Deutschlands itp.). Teksty poddane analizie Domasch określa również mianem „publicznych“ (*öffentliche Texte*), których istotę stanowi jej zdaniem fakt ukonstytuowania się w nich samych opinii publicznej. Abstrahując od znacznych trudności ze zdefiniowaniem pojęcia „opinia publiczna”, należy zauważyć, że teksty (a tym bardziej ich materialne realizacje) nie mogą zawierać jakichkolwiek opinii. Można zatem stwierdzić, że teksty stanowią punkt wyjścia do rekonstrukcji opinii wyrażonych przez uczestników debaty na temat wprowadzenia DPI w Niemczech. W żadnym wypadku nie są ich „nośnikami”.

Główny cel pracy stanowi według autorki poddanie kwestii kontrowersyjnych społecznie systematycznej analizie pod kątem występowania tzw. tematykacji języka (*Sprachthetisierung*). Analizując wybrane teksty, S. Domasch skupia się przede wszystkim na identyfikacji wyrażań lub innych wskaźników świadczących o trudnościach wyrażania treści związanych z DPI, przede wszystkim zaś z embriionami. Domasch stwierdza tym samym, że przedmiotem debaty dotyczącej wprowadzenia bądź zakazu praktykowania DPI w Niemczech w pewnym sensie stał się sam język. Autorka zauważa: *Auseinandersetzungen um den Sprachgebrauch sind nicht selten ein Mittel der Auseinandersetzung um das, was eigentlich Inhalte sind* (Domasch 2007: 1). Nie wprowadza jednak koniecznego rozróżnienia pomiędzy znaczeniami leksemów: „język”, „wyrażenia językowe”, „treść/ znaczenie”, nie bierze pod uwagę statusu ontologicznego obszarów rzeczywistości, do których wyrażenia te się odnoszą.

Systematyczna analiza tekstów wykazała, że niektóre wyrażenia odnoszone do embriionów ludzkich, pod względem treści postrzegane jako kontrowersyjne bądź niejasne, są wyróżniane graficznie (ujęte w cudzysłów), co zdaniem autorki potwierdza tezę cytowaną powyżej. Klasyfikacja owych wyrażań pod kątem ich treści dowiodła, iż wyrażenia te skupiają się wokół określonej problematyki: począwszy od sformułowania „Präimplantationsdiagnostik” poprzez pozornie niekłopotliwe, takie jak „Patient” czy „Diagnose”. Przedmiot refleksji nad językiem, z punktu widzenia autorki, stanowią również wyrażenia o charakterze ewaluacyjnym i wartościującym, np. „lebenswert”, „Leid”, „Belastung”. Domasch podkreśla, iż zróżnicowanie omawianych wyrażań pod względem tematycznym jest przydatne w iden-

tyfikacji kwestii spornych w debacie o DPI, a zarazem w pewnym sensie stanowi odzwierciedlenie jej strony merytorycznej. Analiza semantyczno-dyskursywna pozwoliła prześledzić społeczną dysputę jako spór o znaczenie pewnych wyrażen, którymi jej uczestnicy określali embriony ludzkie.

Możliwość rekonstrukcji przebiegu debaty oraz ustalenia rzeczywistego jej przedmiotu nie jest jedynym owocem pracy S. Domasch. Usystematyzowane poszukiwanie wyrażen świadczących o tzw. tematyzacji języka w analizowanych tekstach pozwoliło autorce stwierdzić, iż – wbrew wynikom dotychczas prowadzonych badań o podobnym charakterze – wyrażenia niejasne pod względem treści to najczęściej czasowniki i przymiotniki. Wynikiem analizy semantycznej poszczególnych wyrażen jest szereg spostrzeżeń, które autorka dzieli na odnoszące się do sfery wyrażeniowej oraz treściowej. W ramach pierwszej z nich wyróżnione zostało zjawisko tworzenia nowych wyrażen specjalnie na potrzeby dyskusji o DPI, np. „Hochrisikopaar” czy „Designerbaby”. Leksemy te często bywają wyróżniane graficznie, co zostało zinterpretowane jako przejaw trudności ze zdefiniowaniem odpowiadających im pojęć. Natomiast w przypadku rzeczownika „Präimplantationsdiagnostik” mamy do czynienia ze zmianą znaczenia pojęcia „diagnoza” w kontekście nowej metody reprodukcji. Wbrew dotychczasowym praktykom, DPI nie zakłada możliwości zastosowania terapii po postawieniu diagnozy. Wynikiem diagnozy przeprowadzonej w ramach DPI jest implantacja embrionu w macicy, jego zamrożenie lub ostateczne usunięcie.

Ponadto autorka zauważa, że uczestnicy debaty stosują rozmaite warianty wyrażeniowe na określenie danego stanu rzeczy, np. „gesund”, „passend”, „geeignet” w odniesieniu do embrionu pozbawionego niepożądanych cech genetycznych. Podobne sformułowania alternatywne stanowią najczęściej określenia cech lub działań. Domasch podkreśla, iż embriony nie były dotychczas przedmiotem tak ukierunkowanej oceny, nie przypisywano im wspomnianych cech, gdyż nie było takiej potrzeby. W związku z rozwojem medycznych technik reprodukcyjnych ukonstytuowały się nowe relacje semantyczne związane z przytoczonymi wyrażeniami. Sformułowania alternatywne pojawiają się również w odniesieniu do działań, co autorka referuje na przykładzie charakterystyki embrionów o cechach predysponujących do wystąpienia choroby. Określenia stosowane względem takich embrionów są bardzo różnorodne, począwszy od czasownika „verwerfen”, odbieranego jako neutralny (autorka nie precyzuje, co jej zdaniem oznacza wyrażenie „neutralny”), a skończywszy na czasownikach jednoznacznie wskazujących na zakończenie bądź odebranie życia, np. „absterben lassen”, „töten”. Wyniki analizy zdają się potwierdzać hipotezę Domasch: związek pomiędzy opinią uczestników debaty a doбором językowych środków wyrazu jest zauważalny jedynie w przypadku rozważań o dalszym losie embrionów określanych jako chore. Podczas gdy zwolennicy DPI wybierają zwroty takie jak „Nichtimplantation”, przeciwnicy stosowania danej metody odnoszą się do czynności postdiagnostycznych w sposób bardziej radykalny („töten”, „vernichten”, „absterben lassen”). Podobnie podchodzi autorka do zwrotów odnoszonych do embrionów jako istot żywych, np. „lebenswert”, „lebensunwert”, „erwünscht”, „unerwünscht”. Domasch jest zdania, że

różnorodność sformułowań dotyczących danego stanu rzeczy pozwala prześledzić istotne dla przebiegu debaty konotacje, mimo braku otwartej dyskusji na ten temat. Wyżej przedstawione wyrażenia określane są mianem wariantów. Autorka nie precyzuje jednak, czego, czy może jakiego nadrzędnego wyrażenia miałyby być one wariantami. Zwroty te odnoszą się do tego samego pojęcia jedynie pozornie, ich odrębność nie ogranicza się przecież wyłącznie do płaszczyzny wyrażeniowej. Różnorodność wyrażeń może w tym wypadku świadczyć o znaczących różnicach w sposobie konstruowania, rozumienia danych pojęć przez uczestników debaty. Ponadto należy zauważyć, że zdaniem autorki warianty owe odnoszą się do jakiegoś stanu rzeczy, do pewnych uwarunkowań zewnętrznych. Zdaje się jednak, iż – zwłaszcza w kontekście debaty o DPI – należy je skojarzyć raczej z pojęciami powstałymi w umysłach konkretnych jej uczestników, uwzględniając różnice występujące w obrębie tych pojęć.

Na płaszczyźnie znaczeniowej Domasch zauważa przesunięcia granic semantycznych pojęć takich jak „Diagnose”, „Therapie” czy „Patient”. Zjawisko to pozostaje w ścisłym związku z rozwojem nowych technologii medycznych. Autorka wskazuje na nowe relacje semantyczne powstałe pomiędzy wymienionymi pojęciami: nowe metody diagnostyczne wywierają decydujący wpływ na podjęcie lub rezygnację z terapii, co bezpośrednio dotyczy pacjenta. Debata na temat DPI nie pozostała bez wpływu na znaczenie tak popularnych i zdawałoby się jasnych przymiotników jak „gesund” czy „krank”. W kontekście DPI stały się one określeniami stanu embrionów. Tym samym zwroty określające stan zdrowia lub choroby zaczęto odnosić do cech materiału genetycznego człowieka. Spostrzeżenia autorki potwierdza również przykład czasownika o nieostrych granicach znaczeniowych – „verwerfen”. Grupa obiektów referencyjnych tego czasownika, do tej pory ograniczona do protein i tkanek, została poszerzona o embriony. Według Domasch, stosowanie tego czasownika w odniesieniu do czynności postdiagnostycznych oznacza sprowadzenie znaczenia życia ludzkiego do poziomu materiału biologicznego. Autorka w interesujący i wnikliwy sposób przedstawia problematykę stosowania wyrażenia „Qualitätsprodukt” w odniesieniu do zdrowego dziecka, stanowiącego źródło prowokacji oraz poirytowania wśród uczestników debaty. Nie mniej zajmujące są rozważania o znaczeniu wyrażeń „Selektion” oraz „Eugenik”, wywołujących – zwłaszcza w Niemczech – skojarzenia z reżimem nazistowskim. Domasch omawia również częste występowanie w analizowanych tekstach wyrażeń, które określa mianem względnych, niedookreślonych pod względem semantycznym. Są to wyrażenia takie jak „schwerwiegend” w odniesieniu do stopnia dziedziczenia chorób genetycznych czy „belastet” w odniesieniu do embrionów. Konkludując, autorka podkreśla, iż wyniki analizy semantycznej tekstów na temat DPI niezbicie świadczą o tym, że kwestia różnic semantycznych w obrębie jednego pojęcia znajduje wyraźne odzwierciedlenie w przebiegu debaty, która momentami staje się sporem o znaczenia.

Analiza semantyczna tekstów poświęconych diagnostyce preimplantacyjnej należała zapewne do zadań niełatwych, chociażby ze względu na problematykę z pogranicza wielu dziedzin. Debacie dotyczącej DPI nierzadko towarzyszyły emo-

cje pozostające w sprzeczności z tzw. trzeźwą oceną sytuacji, sprzeczne interesy, świadome próby przedstawienia zagadnienia DPI w określony sposób poprzez dobór specyficznych środków wyrazu. Wielką zaletą pracy jest aktualność przedstawianych zagadnień oraz ich szczególne znaczenie dla szerokiego grona zainteresowanych (przede wszystkim cierpiących na choroby o podłożu genetycznym, lekarzy, biotechnologów, prawników, osób duchownych, polityków). Argumentacja poparta jest cytatami odpowiednich ustaw, fragmentów wystąpień o charakterze politycznym poświęconych DPI, oraz tekstów wchodzących w skład materiału badawczego. W pracy często występują sformułowania „Sprachgebrauch” oraz „Sprachthematisierung”. Przedmiotem debaty nie jest jednak język jako taki, lecz co najwyżej kwestia przyporządkowania danych wyrażen odpowiednim pojęciom. Problemy, jakie stwarza przyporządkowanie wyrażenia danemu pojęciu, są wtórne wobec niemożności osiągnięcia porozumienia względem treści pojęcia, co autorka wprawdzie sugeruje, jednak niedostatecznie rozwija to zagadnienie.

Praca „Biomedizin als sprachliche Kontroverse” stanowi dość oryginalne spojrzenie na problematykę DPI, przede wszystkim ze względu na swój interdyscyplinarny charakter. Lektura książki Silke Domasch może ułatwić zrozumienie pewnych aspektów społecznej debaty na temat DPI nie tylko językoznawcom, ale również przedstawicielom środowisk z różnych przyczyn związanych ze wspomnianą tematyką.

Anna B a j e r o w s k a

Lucyna WILLE, Zdzisław WAWRZYŃIAK *Język niemiecki kluczem do języka angielskiego. Język angielski kluczem do języka niemieckiego. Gramatyka konfrontatywna niemiecko-angielska w ćwiczeniach.* Wydawnictwo Kanion, Zielona Góra 2005, 214 s.

Coraz powszechniejszym zjawiskiem w naszym kraju jest równoległa nauka języka niemieckiego i języka angielskiego. Chciałabym zatem polecić podręcznik gramatyki konfrontatywnej niemiecko-angielskiej skierowany do osób uczących się zarówno języka niemieckiego, jak i języka angielskiego w warunkach zinstytucjonalizowanych oraz do osób posługujących się jednym z tych języków i rozpoczynających naukę drugiego z nich.

Każdy, kto zaczyna uczyć się języka obcego, zawsze stara się znaleźć sposób, dzięki któremu mógłby skrócić i ułatwić sobie zapamiętywanie nowego materiału, na przykład szukając podobieństw w znanym już sobie języku, najczęściej języku ojczystym. Podobnie postępujemy, ucząc się kolejnego języka obcego. Wykorzystujemy wtedy zarówno język ojczysty, jak i wiedzę wyniesioną z nauki pierwszego języka obcego, porównujemy struktury w tych językach, szukamy różnic